

lag, werkte Lobstein van ganser harte mee. Ook toen hij, na het aftreden van J. Kat, in 1936 tot geneesheer-directeur werd benoemd, nam de uitbreiding aanvankelijk nog toe. In 1938 werd in het toen tot stand gekomen ontspanningshuis het 40-jarig bestaan van de vereniging herdacht. Natuurlijk namen de werkzaamheden van de geneesheer-directeur tengevolge van al deze uitbreidingen steeds toe.

Lobstein, die zelf orthodox Joods was opgevoed, liet de gedachte, dat de groep van orthodoxe Joden zich in het A.B.-thuis moest kunnen gevoelen, nooit los. Hij leidde het gesticht geheel in deze geest.

Hij was een overtuigd Zionist. In zijn gastvrije huis bleef altijd een extra plaatsje open voor de pioniers in deze richting, vooral voor degenen, die reeds vanaf 1933 van over de grens kwamen en na een opleiding in het A.B., waaraan een groot landbouwbedrijf was verbonden, Palestina hoopten te bereiken.

Verschillende casuïstische mededelingen werden door Lobstein gepubliceerd n.l. over de inwendige klieren, over de chronisch progressieve myoclonie, polyneuritis, Pagets disease. Maar zijn belangrijkste werk op wetenschappelijk terrein lag op het gebied van de erfelijkheidsleer. Hij publiceerde hierover, hield er voordrachten over, maar de belangrijkste resultaten van zijn onderzoek lagen ter verdere bewerking in zijn bureau en bevonden zich thans in het anthropogenetisch instituut van de Rijksuniversiteit te Groningen. Hij maakte stambomen van alle Joodse Nederlandse familie's, waarvan één of meer leden (ook in de verre verwantschap) na 1843 eens opgenomen waren geweest in psychiatrische inrichtingen, in sanatoria of krankzinnigengestichten hier in Nederland. De archieven van al deze inrichtingen, natuurlijk ook van het vroegere Nederl. Isr. krankz.gesticht in Amsterdam, werden bestudeerd. Doordat het hem mogelijk was een bepaalde bevolkingsgroep in Nederland, hoofdzakelijk afkomstig uit Amsterdam, te bereiken, hoopte hij de wetten van de erfelijkheid, vooral op psychiatrisch terrein, nader te kunnen onderzoeken

en de kennis van deze bevolkingsgroep in al zijn uitingen beter te leren kennen.

Lobstein was een integere figuur, een zeer goed mens. Voor het welzijn van zijn patiënten zette hij zich geheel in, met zijn verstand en vooral met zijn hart. Voor deze zachtzinnige man was het wel eens moeilijk, als de rechtvaardigheid dit gebod en de leiding van het gesticht dit noodzakelijk maakte, om streng op te treden en dientengevolge een ander enig leed toe te brengen. Hij was uitermate bescheiden. Elke streving voor zichzelf enig voordeel te behalen of zichzelf naar voren te dringen was hem vreemd.

De beide laatste jaren, van Mei 1940 tot Jan. 1943 waren buitengewoon moeilijk. Vanaf het begin van de oorlog zag hij de toekomst van het Nederlandse Jodendom somber in, maar dat het zo triest zou verlopen, dat had ook hij niet voorzien. De meer en meer opgelegde beperkingen, die ook zijn patiënten troffen, werkten op hem, die van nature zo weinig agressief was, soms verbijsterend. Hij nam vele Joden in dienst van het A.B., waardoor deze, voorlopig althans, niet werden weggevoerd, heeft het vele anderen mogelijk gemaakt hun leven te redden, maar deed voor zichzelf geen enkele poging in deze richting. Hij vervulde zijn taak totdat de patiënten waren weggevoerd. Spoedig daarna werden hij en zijn moedige, hartelijke vrouw samen naar Westerbork gebracht en vandaaruit later naar Duitsland. Enkele dagen na de capitulatie van Duitsland stierven beide. Hun stoffelijk overschot werd later in Apeldoorn begraven.

Zijn hoop Palestina te zullen bereiken is niet in vervulling gegaan, maar aan pogingen om te komen tot de oprichting van een zelfstandige Joodse staat heeft hij zijn beste krachten gegeven.

E. C. van der Wal

IZAK MAARSEN

Iszak Maarsen, geboren Februari 1892 te Amsterdam, stamde

uit een gezin, dat in de Amsterdamse Joodse gemeente bekendheid genoot. Zijn vader, Wolf Maarsen, van beroep diamantslijper, behoorde tot de zeer weinigen, aan wie om hun geleerdheid de Moré-titel honoris causa werd verleend.

Men vertelt, dat, toen Nachum Sokolow voor het eerst de hoofdstad bezoekende met een typische Amsterdams-Joodse diamantbewerker wenste kennis te maken, zijn begeleider hem naar het huis van de geleerde Maarsen voerde. Sokolow stond sprakeloos.

Hier groeide de talentvolle Izak op. Reeds vroegtijdig onderscheidde hij zich door zijn snel begrip en beheersing der Nederlandse taal in woord en geschrift. Hij zou zich later ontwikkelen tot een redenaar van grote allure, die allerwegen hoorders trok en uitmuntte door zijn rijke, aan de nieuwe maatschappij en het zich ontwikkelende leven ontleende beeldspraak.

Wij, zijn leerlingen aan het Seminarium, hebben vaak zijn treffende Nederlandse formuleringen van moeilijke Talmudische begrippen bewonderd.

Hij studeerde aan het Nederlands Israëlietisch Seminarium en de Stedelijke Universiteit te Amsterdam, deed het candidatsexamen in Klassieke Letteren en verwierf reeds op 22-jarige leeftijd de Moré-titel. Achtereenvolgens werd hij hoofd van de godsdienstschool in Amsterdam-Zuid, leraar aan het Nederlands Israëlietisch Seminarium, Rabbijn te Amsterdam (1919—1925) en Opperrabbijn van den Haag (van 1925 af tot zijn deportatie). Hij werd naar de kampen Vught en Westerbork en vandaar naar het Vernichtungslager Sobibor gevoerd tegelijk met een groot aantal andere voor-
aanstaande Joden van Nederland. (17 Tammoez 1943).

Bij zijn veeleisende Rabbinale werkzaamheden vond hij nog tijd zich in de Joodse Wetenschap te verdiepen. Hij en Rector Wagenaar in het bijzonder hebben zich intensief met deze wetenschap beziggehouden en zagen hun pennevruchten regelmatig verschijnen. Maarsens hoofdbezigheid was de bestudering der Bijbelcommentatoren. Aan de commentator

Rasjie wijdt hij de meeste aandacht. In 1928 verschijnt te Budapest zijn tekstcritische uitgave van Rasjie's verklaring op de profeet Joël, getiteld חסרון להמנות. Na een inleiding over de gevolgde methode van onderzoek zagen — onder Rasjie's erenaam Parsjandatha — het licht de wetenschappelijke uitgave van Rasjie op de Kleine Profeten (Amsterdam 1930) Jesaja en de Psalmen (Jerusalem 1933). De reeks werd besloten met een bespreking van Rasjie's Tenachverklaring vergeleken met diens bijbeluitleg in de Talmud (מחלפת השישה Amsterdam 1940). Zijn eerste schrede op deze weg had hij reeds vroegtijdig gezet met zijn „Textstudiën op den Pentateuch Commentaar van Mozes Nachmanides (הפארת למשה) 2 dln, Amsterdam 1918).

Hij beperkt zich niet tot deze tak van wetenschap maar begeeft zich ook op het terrein der Amsterdams-Joodse geschiedenis (o.a. over de Opperrabbijn R. Saul Löwenstamm en de responsa als bron voor de geschiedenis der Joden in Nederland) en op dat der liturgie (Kabbolas Sjabbos).

Over velerlei onderwerpen schrijft hij, meestal in het Hebreeuws, in verschillende buitenlandse Joods-wetenschappelijke tijdschriften.

Als Rabbijn ziet hij het als zijn roeping niet slechts in strijdschriften het Jodendom te verdedigen (o.m. een reeks brochures tegen de reformbeweging), maar positief te arbeiden in zijn geschriften met betrekking tot de ethiek des Jodendoms (Mensch en Moraal, Zutphen 1935; de Spreuken der Vadersen, Zutphen 1932 en verder het moraliserende: „De roep der Hoogtijden” Amsterdam 1940).

Een Raw van veelzijdige begaafdheid heeft het Nederlandse Jodendom in hem verloren.

A. Schuster

A. S. LEVISSON

In de nood leert een mens zijn vrienden kennen. In de nood leert een gemeenschap haar leiders kennen. Wie tijdens de

Duitse bezetting het voorrecht had met opperrabbijn Levisson te mogen samenwerken zal de herinnering daaraan zijn leven lang meedragen. Het was een voorrecht uit deze overtuiging, deze moed, deze zelfverloochening zelf kracht te mogen schep-
pen.

Opperrabbijn Levisson werd 8 Juni 1902 in Den Haag geboren. Hij stierf in Tröbitz 25 April 1945.

Daartussen ligt een leven van bezielen en dienen. Na het candidaatsexamen in de Semietische talen te hebben afgelegd, naast welke studie hij ook enige tijd de colleges in de rechten gevolgd had, voltooide hij zijn studie voor de Morétitel aan de seminaria van Amsterdam en Berlijn, werkte daarna als leraar aan het Bet-Hamidrasj en het Seminarium in Amsterdam, werd in 1935 Opperrabbijn van Friesland en Drente en aanvaardde nog in Januari 1942 het opperrabbinaat van Gelderland. Van zijn wetenschappelijke belangstelling getuigen zijn in 1928 verschenen Malachi-vertaling en zijn medewerking aan: „De Hebreeuwsche litteratuur”, uitgegeven onder leiding van Professor Dr. J. L. Palache. Zijn werk op dit terrein is slechts gering in omvang. Tijd en omstandigheden riepen hem tot andere arbeid.

Veelbelovend was de aanvang van zijn rabbinale loopbaan. Misschien het merkwaardigste in deze kampvechter der orthodoxie was, dat deze man met zijn levend Joods geloof, die zo strenge eisen aan zichzelf stelde, zo mild en vol begrip was voor hen, die hem in opvatting verre stonden. Hij begreep, van hoe onberekenbare schade het voor de Joodse gemeenschap in Nederland was, dat de intellectuelen veelal ter zijde stonden. Hij zag in, dat ze niet teruggewonnen konden worden door predikaties op plaatsen, waar zij niet kwamen. Een van zijn eerste daden was de oprichting van een Kring van Joodse academici in Friesland waarvan hij de ziel en de motor werd en die belangstelling voor het Jodendom wekte in kringen, waar deze ten dode gedoemd of reeds gestorven scheen.

Tijd en omstandigheden riepen hem tot andere arbeid. Vluchtelingenwerk eiste hem steeds meer en tenslotte bijna

geheel op. Deze taak stelde hij boven alle andere. Hij gaf aan de roep, die tot hem kwam, gehoor met heel zijn hart, met heel zijn ziel, met heel zijn kunnen.

Met de sombere naam Westerbork zal de lichtende naam van Levisson verbonden blijven, van een man, die zijn sjabbat en zijn jomtov in het kamp doorbracht. Het tekent voldoende, dat de kampbewoners, die wij laten hier in het midden of terecht of ten onrechte, vaak met wrok tegen de Nederlandse ook de Joods-Nederlandse instanties vervuld waren, hém Rebbe Simche noemden, omdat zijn aanwezigheid een lichtstraal wierp in hun donkere afgeslotenheid.

Toen eindelijk de sinds lang dreigende ramp losbarstte toonde deze kleine, tengerere gestalte de volle grootte van zijn forse geest. Met heldenmoed en overgave, zichzelf wegcijferend, streed en werkte hij, bij dag en bij nacht.

Het is wellicht het meest tragische in het lot van zovele Nederlandse Joden, dat zij gestorven zijn wegens hun Jodendom, maar niet voor hun Jodendom. Wij bezaten niet meer de kracht van onze vaders, die op de brandstapel het „alenoe lesjabeiach” konden zingen. Hij wel. Hij was één van dezen. Uit de volle gloed van zijn overtuiging was hij bereid voor het Jodendom te sterven, zoals hij er voor geleefd had. Hij bleef dezelfde in vrede en oorlog, in Leeuwarden en in Bergen-Belsen. Tehilliem zingende is hij de dood ingegaan.

Op hem is de oude formule onzer martelaren van toepassing, wier hoogste lof het was, sjeemaseroe et nafsjam al kedoesjat Hasjeim — dat zij hun leven veil hadden voor de heiliging van Gods Naam.

H. Beem

Dr. JACOB (JEKUTIEL) NEUBAUER יצחק

Dr. Neubauer werd 29 Januari 1895 te Leipzig geboren. Zijn Joodse en theologische opleiding kreeg hij, als zoon van een welgestelde Oost-Joods en Chassidisch georiënteerde koop-

man, bij Poolse en Hongaarse Talmidei Chachamiem, die daar woonden of expres door zijn vader werden geëngageerd. Zijn profane ontwikkeling ontving hij op de lagere en middelbare school. In 1913 deed hij zijn eindexamen gymnasium en kort daarna reisde hij naar Gallicië, waar hij zijn Rabbiniaal diploma uit de handen van grote Talmudische autoriteiten (R. Josua Bombach, Oswieciem en R. Meir Hakohein Rapport-Krakau) ontving. In dat jaar begon hij ook zijn studie in de Rechten en Orientalia aan de universiteit in Leipzig, waar hij zich voornamelijk op rechtshistorie en rechtsvergelijking toeleide. In 1918 promoveerde hij op een proefschrift, dat in 1920 in druk verscheen en nog steeds als een van de beste en meest interessante werken op het gebied van het Joodse Recht beschouwd wordt: „Beitrage zur Geschichte des biblisch-talmudischen Eheschliessungsrechts”. Dit werk trok destijds direct zeer de aandacht en ontving een zeer gunstige pers in Joodse en niet-Joodse vakkringen.

Nog vóór die tijd in 1917, verscheen van zijn hand: „Bibelwissenschaftliche Irrungen”, een jeugdwerk, met alle daaraan verbonden fouten, dat sterk de aandacht trok niet alleen van conservatieve Joodse geleerden doch ook van niet-Joodse Bijbelonderzoekers. Dit werk werd gevolgd door een serie artikelen op dit gebied, tevens in verband met Assyriologische Rechtsstudien.

Zijn leraren aan de Universiteit trachtten hem destijds in de richting van een academische loopbaan als Rechtshistoricus te bewegen, doch Neubauer was hier niet toe te bewegen omdat hij vreesde daardoor zijn Talmudische studie te moeten verwaarlozen. Hij volgde daarom zijn Vader naar het landgoed Hermansberg bij Wiesent (district Regensberg). Dit landgoed werd spoedig een centrum voor religieuze chaloetsiem en studenten en daar kreeg Neubauer voor het eerst contact met jeugdbewegingen.

In 1924 werd Neubauer als leraar voor Talmudische vakken en Joodse geschiedenis in Würzburg benoemd. Daar leidde hij ook wetenschappelijke cursussen voor Absolventen, Rabbinen,

leraren en studenten en werd zijn huis al spoedig een middelpunt van de Joodse studerende jeugd ter plaatse en van de orthodoxe studenten en jeugdleiders in wijdere kring. Zijn Talmoedvoordrachten, geregelde en bij bijzondere gelegenheden, golden zowel in Jeschiwah- als in wetenschappelijke kringen, als iets buitengewoons. Daar in Würzburg, leerde ik hem kennen toen ik in de zomervacantie 1929, dorstig naar Thora en wetenschap die ik in Nederland niet meer kon krijgen, door vrienden op Würzburg werd attent gemaakt.

In 1933 werd Neubauer in Amsterdam benoemd, na veel voorbereidingen, memoranda, enz. van de zijde van Dr. J. E. Vleeschhouwer, S. L. de Beer en ondergetekende, die de betreffende autoriteiten wezen op het gevaar dat de Rabbinopleiding na het overlijden van Rector Wagaenaar ל"ט" dreigde en de toestand vergeleken met de zestiger jaren, toen Dr. Dünner ל"ט" uit Bonn werd gehaald. In het bijzonder zij hier de medewerking van Rabbin, Dr. I. de Jongh ל"ט" de conrector vermeld, die alhoewel hij zelf in de jongere generatie als Talmudchagam uitblonk, ten volle begreep, dat voor een hogere Talmudische opleiding een autoriteit van naam nodig was, en dat zo iemand in Nederland niet te vinden was.

Wat ons de moed gaf de candidatuur van Neubauer voor te stellen was dat naast zijn paedagogische persoonlijkheid en zijn phenomenaar wetten, Neubauer in geschrift en woord tot de historisch-critische Talmudschool behoorde en als zodanig in het Nederlandse kader paste en bovendien een van de weinigen uit die school was die speciaal gunstig tegenover de Dünnerse studieën stond, en deze in zijn geschriften en cursussen vaak citeerde, ook in de tijd voordat hij contact met Nederland had.

Over Neubauer's werkzaamheid aan het Ned. Isr. Seminarium kunnen anderen beter oordelen. In 1934 verliet ik Nederland, nadat ik reeds in 1930 afgestudeerd had. Als deelnemer aan zijn „grote sjoer” één keer in de week, gedurende het laatste jaar van mijn verblijf in Holland, kan ik echter getuigen, dat ik nadien nooit meer zo een Sjoer mocht mee-

maken, alhoewel ik ook menigmaal daarna én in wetenschappelijke kringen én in Jeschiewoth sjoeriem en voordrachten gehoord heb. Dit was én Torah én wetenschap *אמתה של תורה*.

Wanneer ik hier in dit bestek een korte karakteristiek van Neubauer als man van Wetenschap tracht te geven, wil ik me tot een bepaald aantal punten beperken en zijn geschriften, die voor ieder toegankelijk zijn, buiten bespreking laten, dit omdat zijn rechtshistorische studiën enigszins buiten het algemeen kader vallen en ook omdat Neubauer tot die mensen behoorde wier gesproken woord en persoonlijkheid juist een beslissende invloed hebben. Daarbij wil ik echter aan de waarde van zijn: „Beiträge zur Geschichte des biblisch-talmudischen Eheschliessungsrechts”, niets te kort doen. Dit jeugdwerk is een standaardwerk en ik geloof dat er in de vakwetenschap nog niet zo een werk is geschreven, dat omvattende Talmudische en rabbinale kennis aan algemeen diepe rechtskennis paart en bovendien een historisch-critisch Talmudisch denken met historisch rechtvergelijkend denken verbindt.

De resultaten van zijn jeugdonderzoek zijn zeker aanvechtbaar, doch het boek is in opzet en uitwerking een nog niet overtroffen durf op dit gebied.

1. Neubauer was geen *הרף ובקי* in de ouderwets talmudische zin van het woord. Kan dit eventueel van Dr. Dünner gezegd worden, die ondanks zijn zeer critische richting speciaal in zijn latere jaren het ouderwetse rabbijn-type nabij kwam — van Neubauer kan dit ondanks zijn ogenschijnlijk veel grotere Oost-Joodse inslag, niet gezegd worden. Hij was niet *בקי* in de ouderwetse zin, omdat zijn zeer grote belezenheid geheel in zijn wetenschappelijke systematiek opging — deze systematiek kwam in gesprek en in stijl door psychologische oorzaken niet altijd tot uiting — omdat zij „wetenschap” was.

Hij was geen *הרף* in de ouderwetse zin, omdat zijn scherpzinnigheid wederom geheel door wetenschappelijk denken gecontroleerd was.

2. Neubauer was van nature jurist en Halachist en zijn interesse was als zodanig in de eerste plaats op de materiële ontwikkeling gericht. Desondanks behoorde hij tot de weinigen die ten volle het belang van de litterair historische- en de philologische methode, als basis voor het Halachisch-juridische onderzoek begreep en zijn volle aandacht ook aan de litterair-historische en philologische problemen besteedde. Ook hierin onderscheidde hij zich van Dr. Dünner, die in zijn vlugheid soms philologische problemen verwaarloosde. Hier ook een van de oorzaken der langzaamheid van Neubauer, die ofschoon ontzaggelijk vlug in zijn denken, toch over geen probleem, hoe zijdelings ook, kon heenstappen.

3. Neubauer gebruikte graag de term „Halachist”, in plaats van Talmudist, omdat zijn wetenschappelijke belangstelling en onderzoek niet alleen de litteratuur van het Talmudische tijdvak bestreek; maar hij was een van de heel weinigen die de Halachische ontwikkeling van de oudste tijden tot op de huidige dag trachtte te volgen. Hij probeerde niet alleen de post-Talmudische dogmatische Halacha systematisch te onderzoeken, of haar litterair-historische problemen te benaderen, doch beschouwde de Halacha ook als een onderwerp van historisch-critisch onderzoek. Dit streven komt reeds in zijn „Beitrage” tot uiting en was zijn hoorders en leerlingen wel bekend. In verband hiermede moeten ook zijn studie van de karaïtische Halacha en zijn Rambamstudieën worden gezien.

4. Neubauer fungeerde ook wel als plaatsvervangend Rabbijn in Würzburg, doch niet deze taak, doch zijn verbondenheid met het Joodse leven en het feit dat hij geen kamergeleerde was, bracht hem reeds vroeg in aanraking met actuele Halachisch-rabbinale problemen en haar oplossingen. Dit maakte hem, meer dan de meeste historische Talmudvorsers of dogmatische Rasjei Jesjiewoth, geschikt een centrale plaats in de rabbijnenopleiding in te nemen. Ook hier gaf hij blijk van oorspronkelijkheid. Zijn systematische bewerkingen van Tesjoewoth waren een zeer geslaagde verbinding van statische

Halacha (waaraan men in Nederland gewend was) en dynamische Halacha (in Oost-Europa gewoon).

5. Neubauer beheerste niet alleen de Talmudische en de daarop betrekking hebbende wetenschappelijke litteratuur, doch was thuis op alle gebieden der Joodse wetenschap en zijn interesse ging speciaal uit naar Bijbel- en historische wetenschap. Zijn phenomenaar geheugen stelde hem in staat alles wat hij gelezen had te onthouden en zo leek hij soms op een levende carthotheek. Ongetwijfeld hinderde hem dit in zijn productiviteit. Ook kon hij niet ophouden met lezen doch dit gaf hem aan de andere kant die algemeen Joods-wetenschappelijke kennis die bij de meesten in Nederland niet bestond.

6. In Rabbijnen kringen kent men het type van *יראי הוראה*, zij die niet durven te „paskenen”. Neubauer behoorde, in het tijdperk dat wij hem leerden kennen, tot de *יראי פרסום* die vreesden te publiceren. Deze vrees had sterke psychologische oorzaken, die hier niet kunnen worden uiteengezet. Een van de oorzaken was zeker zijn te vroege jeugdpublicaties. Doch hoe het ook zij, hij behoorde tot die typen, wier grootheid en oorspronkelijkheid niet zozeer in geschrift als wel in persoonlijke aanraking tot uiting komen. Wie bij hem mocht „leren” en studeren, zal deze Grote Meester, die buitengewoon vormende kracht en persoonlijk aantrekkingsvermogen bezat en bovendien een werkelijke Chassied in al zijn daden was, nooit kunnen vergeten.

B. de Vries

J. L. PALACHE

Juda Lion Palache werd geboren op 26 October 1886. Zijn vader was Opperrabbijn der Portugees-Israëlietische Gemeente te Amsterdam, zijn moeder heette Spinosa Catella Jessurun. Hij huwde met Sophia Wilhelmina de Pinto. Wie geen vreemdeling is geweest in het tweede Jeruzalem zal zich uit deze namen het beschaafde milieu voor de geest kunnen roepen, waarin de liefde tot de Joodse wetenschap als vanzelf

aangewakkerd werd. Palache is in dit opzicht niet ontrouw geweest aan de tradities van zijn geslacht.

Hij studeerde aan het Portugees-Israëlietisch Seminarium en aan de Universiteit van Amsterdam. Aan de laatste volbracht hij de studie der klassieke letteren. Bijzonder aange trokken voelde hij zich echter tot de Semietische talen en deze voorkeur deed hem zitten aan de voeten van de grote Arabist, de Leidse hoogleraar Snouck Hurgronje. Zijn studiegenoten verklaren zonder restrictie, dat hij één der allerknopste leerlingen van Snouck Hurgronje is geweest. Op 19 Januari 1920 verdedigde hij te Leiden een dissertatie, getiteld „Het heilighdom in de voorstelling der Semietische volken”.

Bijna vier jaar later, op 15 October 1924, benoemde de gemeenteraad van Amsterdam hem tot gewoon hoogleraar in de taal- en letterkunde der Semietische volken, de Israëlitische oudheden en de uitlegging van het Oude Testament. Deze veelomvattende leeropdracht aanvaardde hij op 26 Januari 1925 met een rede over „Het karakter van het Oud-Testamentische verhaal”.

Door deze benoeming was hij hoogleraar geworden in twee faculteiten, die der godgeleerdheid en die der letteren en wijsbegeerte. Er is in die dagen heel wat te doen geweest rondom zijn benoeming in de theologische faculteit en vele kranten hielden zich bezig met de vraag of het gewenst was, dat aan een Jood een deel der predikanten-opleiding werd toevertrouwd. Weliswaar stond de theologische faculteit in dienst van een objectieve beoefening van de godsdienstwetenschap, maar in de practijk leidde zij a.s. Doopsgezinde en Lutherse predikanten op. Achteraf kunnen we alleen maar zeggen, dat vele predikanten dankbaar zijn voor het onderricht in de Hebreeuwse bijbel, dat zij van hun Joodse hoogleraar genoten. Bovendien bloeide te Amsterdam onder zijn bekwame leiding de studie der Semietische letteren, vooral die van het Arabisch.

Professor Palache schreef een paar voortreffelijke populariserende werken, zoals „de Inleiding in de Talmoed”, waarvan in 1954 een ongewijzigde herdruk kon verschijnen en „De

Hebreeuwsche litteratuur van de na-Talmoedische tijd tot op onze dagen in schetsen en vertalingen" (Amsterdam, 1935). Maar vooral schitterde hij als philoloog, daarbij geschraagd door een ijzersterk geheugen. Wanneer zijn leerlingen over hem spreken, kunnen zij er niet over uit, dat hij de gehele Biblia Hebraica feilloos uit zijn hoofd kende!

Zijn wetenschappelijke arbeid bleef onvoltooid. Zijn zeer belangwekkende publicatie over etymologie en semasiologie, „Over Beteekenisverandering der Woorden in het Hebreeuws (Semietisch) en andere Talen" (Bijdragen en Mededelingen van het Genootschap voor de Joodsche Wetenschap in Nederland VI, 1940), is voorlopig. Het is te hopen, dat zijn materiaal, voorzover het in handschrift aanwezig is, binnen afzienbare tijd gepubliceerd kan worden.

Aan het wetenschappelijk werk van Juda Lion Palache is door de Duitse bezetter een ruw einde gemaakt. Hij werd via Westerbork naar Theresiënstadt gebracht en vandaar naar de gasovens geleid. Zo werd één van onze meest eminente Joodse geleerden, van wie de beoefening van de Semietische studie in Nederland nog zeer veel te verwachten had, op 58-jarige leeftijd het slachtoffer van de Duitse rassenwaan. Het Oud-Testamentisch werkgezelschap heeft in een bijeenkomst te Leiden hem herdacht. Zijn, thans ook overleden studiegenoot professor J. H. Kramers sprak daarbij de rede uit, die bewogen was zowel door vriendschap als door de eerbied voor het grote wetenschappelijke licht, dat in Palache was opgegaan en zo zinneloos was gedoofd.

M. A. Beek

Dr. HERMANUS PINKHOF

1863-1943

„Een man naar Gods hart. En naar het hart van de mensen. Rechtschapen, geleerd, werkzaam, geestig: en boven alles van een aan nederigheid heid grenzende eenvoud."

(Dr. Th. Hammes over Pinkhof in het N.T. v. G. 1945).

Op 16 Juni 1943 overleed Dr. H. Pinkhof in het kamp Westerbork; een gedenksteen op de begraafplaats te Muiderberg — hoewel daar niet „tot zijn vaders verzameld" — houdt zijn nagedachtenis in ere.

Zo was het einde van een „singulier" Joodse man.

Geboren te Rotterdam 10 Mei 1863, bezocht hij daar de 3-jarige H.B.S. en vulde door zelfstudie aan, wat hem ontbrak ter toelating tot de Universiteit. Toen hij, in 1881, de studie der geneeskunde te Leiden aanving, had hij reeds het eerste natuurkundig examen achter de rug. Op bijna 22-jarige leeftijd behaalde hij het arts-diploma en promoveerde in 1886. En zo terloops studeerde hij daarbij Grieksch, Latijn en Hebreeuwsch. Hij vestigde zich te Amsterdam, waar hij aanvankelijk als wijkarts bij het Ned. Isr. Armbestuur en later als gemeente-arts in de Jodenwijk werkzaam was. Al spoedig bleek hij de kunst te verstaan, „how to cultivate a science and to exercise an art" (Latham). Naast zijn nederige ambtsbezigheden ontplooidde hij zijn uitzonderlijke talenten als auteur van geneeskundige werken, als journalist op geneeskundig gebied, als strijder en propagandist voor ideeële en sociale problemen. Hij vereenigde in zich daarnaast, het medewerker-lidmaatschap der redactie van het Ned. Tijdschr. v. Geneeskunde, was President-Curator van het Ned. Isr. Seminarium, Kerkeraadslid der N.I.H., strijder voor het orthodoxe Jodendom en Mizrachi, . . . het is haast ondoenlijk in dit bestek, om zijn talrijke functies en werkzaamheden op algemeen en Joods-sociaal en cultureel gebied volledig recht te laten we-

dervaren; „zijn levenswerk van strijdbaar apostel-journalist is zo vruchtbaar geweest” getuigde eens de Redacteur van het N.T.v.G.; „In de geschiedenis onzer geneeskundige maatschappij, in die van het Tijdschrift en in die der Joodsche cultuur verwierf Pinkhof zich een blijvende plaats”. „Een der meest geziene en gewaardeerde leden onzer maatschappij” (van Geneeskunde) getuigden andere collega's van hem.

Zijn oeuvre is zo omvangrijk — „eerbiedwaardig” noemde het één zijner biographen — dat het een apart boekdeel zou vereisen om het volledig te registreren. Het omvat publicaties over de „Kwakzalverij”, het „Neo-Malthusianisme”, de „Vrije artsenukeuze”, de „Homoeopathie”, de „Inentingsdwang”, de „Kindersterfte” — een vergelijkende studie over kindersterfte in de Joden — en andere volkswijken van Amsterdam —, „De Eubiothiek van het Joodsche Volk” (voordracht voor ons Genootschap); „Voeding en Alcohol”; „Medische Ethiek” en daarenboven de ontelbare artikelen over „Beroepsbelangen” in zijn speciale rubriek in het N.T.v.G. Hierin in het bijzonder kan men bewonderen de meesterhand van de geboren journalist, naar stijl en taal zo volstrekt persoonlijk, geestig en gekruid met citaten uit de antieke en de moderne literatuur. Naar deze artikelen kan men Pinkhof classificeren als een encyclopedische geest, zo fijn gespecialiseerd op talrijke verscheiden gebieden, dat hij op elk dezer een meester geacht mocht worden. Zijn manuscripten waren „aus einem Guss” ze behoeften geen correctie, waren drukrijp, zó zijn hand ontsproten.

Op het gebied der medische ethiek gold hij als de „censor morum”; Behalve zijn verdiensten jegens de geneeskunde in het algemeen, zijn die jegens de Hebreeuwse geneeskunde, het Joodse sociale en culturele leven, niet minder groot te noemen. Uitstekend kenner van Tenach en Talmud en de daarin vervatte geneeskunde, heeft hij op talrijke problemen daarvan zijn helder licht laten schijnen. Bekend zijn zijn studies over het omstreden begrip „Jotsé Dofen”, dat hij, op grond van de Talmudische bronnen als Sectio caesarea iden-

tificeerde; over het niet minder omstreden ziektebeeld „Zaraäth”, en liet hij zijn gezaghebbend standpunt horen over obductie in Joodse ziekenhuizen, o.a. in een voordracht daarover in het Genootschap op 7 Juni 1931. Hij wist daardoor van het Rabbinat de toestemming te krijgen, dat dit in bepaalde gevallen mocht geschieden. Voor de opleiding van Mohalim, heeft hij het medische gedeelte van Goudsmit's Handleiding verzorgd, en wist hij door te voeren, dat dezen de Mila, volgens de moderne anti-septische methode uitvoerden. Ook was hij lid van de examencommissie voor de Mohalim.

Zijn betekenis op al deze Joodse gebieden werd, in 1909, door Dr. Dünner onderstreept en geëerd door de verlening van de Chower-titel, een eerbetoon, dat tevens de erkenning bekroont van een godsvruchtige levenswandel, terwijl zijn verdiensten door de Koningin werden geëerd door zijn benoeming tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau.

In zijn gezin was Pinkhof een patriarch, zonder materiële eisen en hij drukte daarop zijn stempel van grote geestelijke beschaving. Waarlijk bracht hij zonen en dochters voort, gelijk „olijfranken rondom de dis”; hij leerde hen de taal, de wetten en instellingen van hun volk in de geest van Thora en Traditie.

Gelijk zijn geesteskinderen waren de kinderen „aan zijn lendenen ontsproten”; hem waardig en zijn voetstappen drukkend.

In eerbiedige en weemoedige herinnering zullen ook zijn vier zonen hun blijven, die hen gekend en bewonderd hebben, om hun wandel als Joodse mannen en om hun talenten, alsook om hun verdiensten voor ons Genootschap. Evenals de vader keerden zij niet weer uit de deportatie . . .

Wij gedenken:

Dr. Meyer Pinkhof, de geleerde en ingetogen Bioloog, Hoofd-assistent van het Botanisch-Laboratorium der Amsterdamse Universiteit; van 1924 tot 1940 Penningmeester van ons Genootschap.

Behalve door zijn vak-wetenschappelijk oeuvre genoot hij bekendheid als meteorologisch medewerker van het Alg. Handels-

blad. Voor het Genootschap hield hij op 29 October 1924 een voordracht over „Natuurwetenschap en Jodendom”, die getuigde van de ernst, waarmee hij zijn geloof synthetisch trachtte te verenigen met het wetenschappelijke denken. Op 29 Maart 1927 bleek uit zijn mededeling over „Een merkwaardig voorbeeld van vroeger taalvergelijking” zijn kennis van de na-bijbelse literatuur.

Dr. Jacob Pinkhof, aanvankelijk Pharmaceut, later Oogarts te Amsterdam. Ook hij publiceerde verscheiden artikelen op zijn studie-gebieden. Voor ons Genootschap vertaalde en bewerkte hij een speciale uitgave onder de titel „De levenskracht van het Joodsche Volk”, Dr. Haffkine's „La vitalité du peuple Juif”.

Sally Pinkhof. Naast en boven zijn ambtelijk leven als secretaris van een groot-industrieel, leefde hij zijn rijk gemoedsleven uit in de poëzie en de muziek. Meerdere bundels gedichten van zijn hand zagen het licht. Als koorleider en componist van Hebreeuwse thema's als horra's e.d. heeft hij bekendheid genoten. Zijn geschrift „Al Kadmoeth ne-oeraj” getuigde van zijn inzicht op Joods-religieus gebied.

Leonardus Pinkhof. Artistiek tekenaar, leraar in het tekenen aan de H.B.S. te den Helder, ontwerper van Joodse cultusvoorwerpen als Porouches e.d., en Ex-Libris met Hebreeuwse motieven. Het door hem ontworpen stempel van ons Genootschap met de brandende tempelluchter des Jodendoms als embleem houdt bij de leden zijn herinnering steeds levendig.

I. van Esso Bzn.

Dr. B. ISRAËL RICARDO

Benjamin Israël Ricardo werd te Amsterdam geboren, waar hij leerling werd aan het Portugees-Israëlietisch Seminarium „Ets-Haïm”. In 1902 legde hij met goed gevolg het Moré-examen af. Naast de Joodse theologie studeerde hij ook aan de Amsterdamse Universiteit Klasseke letteren, welke studie hij op 31 Mei 1917 bekroonde met de promotie tot doctor in de klassieke letteren op een proefschrift: „De praepositionis

(παρὰ) usu atque significatione in Pentateuchi versione Alexandrina.

In 1923 werd hij benoemd tot adjunct-Rabbin van de Portugees-Israëlietische gemeente te Amsterdam; in 1928 werd hij aldaar tot rabbin benoemd en tot Rector van het Seminarium, waar hij eerst leerling was geweest.

Naast zijn werk in de gemeente genoot ook vooral de Zionistische beweging zijn belangstelling. Zo was hij vele jaren voorzitter van de Nederlandse Mizrachie.

Ter gelegenheid van zijn 70ste verjaardag bood hij de gemeente zijn vertaling van de Tefielot aan. In 1950, bij het 275-jarig bestaan der Synagoge van de Port. Isr. gemeente te Amsterdam heeft een commissie die vertaling in druk doen verschijnen en aan de gemeente aangeboden. Hij werd tenslotte evenals de meesten zijner ambtgenoten gedeporteerd en keerde niet weer. Zijn aandenken leeft voort door de zeer gewaardeerde vertaling der gebeden.

S.P.R.

SIGMUND SEELIGMANN*)

Sigmund Seeligmann werd op 21 Mei 1873 te Karlsruhe geboren ¹⁾, waarvandaan hij reeds op jeugdige leeftijd met zijn ouders naar Amsterdam vertrok. Hier bezocht hij het Ned. Isr. Seminarium en volgde ook gedurende enige jaren colleges aan de Gemeentelijke Universiteit. Door zijn vader, een vriend van Dr. Dünner, kwam hij in nauwe aanraking met deze beginselvaste geleerde, door wiens wetenschappelijke zin en critische geest hij bij zijn studie geïnspireerd werd. Voor deze bijzondere persoonlijkheid, wiens invloed op het Nederlandse Jodendom hij niet te hoog kon schatten, vatte hij een diepe verering op, welke hij gedurende zijn gehele leven behield. Duidelijk komt deze tot uiting in de necrologie, welke hij in de Jüdische Presse van 10 November 1911 aan de nagedachtenis van Dr. Dünner heeft gewijd.

*) Deze levensschets van de hand van wijlen L. Hirschel is met instemming van Dr. I. E. Seeligmann overgenomen uit het maandblad Ha'Ischa Jg. XII, No. 11, November 1940.

¹⁾ Overleden te Amsterdam in 1940.

Reeds in zijn studiejaren was Seeligmann begonnen met de samenstelling van een bibliotheek van Hebraica en Judaica, die tot een der grootste particuliere verzamelingen op dit gebied zou uitgroeien. Zij vormt een waardige voortzetting van de boekerijen van verzamelaars als N. H. van Biema, D. Montezinos en H. A. Wagenaar, die in die tijd — het einde der 19de eeuw — te Amsterdam leefden en de beginnening van goede raad konden dienen. In het bijzonder knoopte Seeligmann toen banden van vriendschap aan met eerstgenoemde, wiens bibliotheek, toen deze in 1904, enige jaren na de dood van de verzamelaar, verkocht zou worden, door hem met grote accuratesse beschreven is.

Voor het verkrijgen van een Joodse boekerij van betekenis worden behalve de nodige middelen ook geduld, volharding en vooral kennis van en liefde voor het boek vereist. Want Hebreeuwse werken, gedrukt als zij worden in bijna alle landen der diaspora zijn niet gemakkelijk te bekomen; bovendien is wegens de moeilijkheden aan het uitgeven verbonden, de schrijver dikwijls zelf de persoon, die voor de verspreiding van het boek zorg draagt en niet zelden is er een uitgebreide correspondentie nodig om hem te bereiken. Seeligmann's verzameling munt niet zozeer uit door het aantal kostbare of zeldzame werken, dat er te vinden is, als wel door haar volledigheid op bepaalde gebieden. Zo heeft hij zich in de loop der jaren in het bezit weten te stellen van de meeste uitgaven der moderne Joodse wetenschap, met wier beste vertegenwoordigers hij voortdurend in verbinding stond, zodat zij hem ook gaarne voorafdrukken of overdrukken van hun over verschillende tijdschriften verspreide oeuvre toezonden.

In het bijzonder hadden synagogale poëzie, bibliographie en historie zijn intense belangstelling, juist die vakken, waarop corpyphaeën der Joodse wetenschap als Zunz, Steinschneider en Graetz zich met bijzondere ijver hebben toegelegd. Uit de aard der zaak is alles wat op de geschiedenis der Joden in Nederland betrekking heeft in zijn verzameling te vinden; daarnaast heeft hij op het gebied der synagogale

poëzie uit vele landen en verschillende tijden een keurcollectie bijeengebracht, die de bewondering van kenners als Brody en Davidson heeft weten te wekken. Met grote voldoening worde hier vermeld, dat Seeligmann's unieke verzameling één geheel zal blijven vormen.

Van bibliophiel tot bibliograaf il n'y a qu'un pas; vooral het Hebreeuwse boek met zijn niet zelden in raadselachtige stijl opgestelde titels, zijn achter chronogrammen verborgen datering dwint bijna steeds tot de kennis nemen van de opgaven in de bibliographische handboeken en dit leidt meermalen tot verrassende ontdekkingen, vooral bij oudere werken. Zo had Seeligmann het voorrecht in enkele bladen, te voorschijn gekomen uit de band van een oud boek in de Leidse Universiteitsbibliotheek, een deel te ontdekken van een Talmoeditgave, in 1494 in Portugal gedrukt, waarvan het bestaan voordien in twijfel was getrokken. Zijn publicatie hierover in het Zeitschrift für hebraeische Bibliographie van 1908 wordt nog dikwijls geciteerd; vroeger reeds had hij in ditzelfde tijdschrift een aanvulling gegeven van een daarverschenen lijst van Hebreeuwse werken, gedrukt te Karlsruhe, Seeligmann's geboorteplaats; ook enige van zijn — als gewoonlijk — leerzame besprekingen van Nederlandse uitgaven vonden daar hun plaats.

Zijn beste publicaties zijn die, waarin hij bibliographie en historiographie verenigt: wanneer hij van zijn kennis van het boek gebruik maakt om historische feiten vast te leggen, data te verifiëren of personen te karakteriseren. In het bijzonder zij hier gewezen op zijn *Geestelijk leven in de Hoogduitse Joodse gemeente te 's-Gravenhage*, opgenomen in Van Zuiden's *De Hoogduitse Joden in 's-Gravenhage* (1913) en op zijn *Bibliographie en historie* (1927). In dit laatste werk ontleende hij aan de vòòr 1627 in Nederland verschenen boeken — waarvan hij zelf geen speciale verzameling bezat, maar die hij toch nauwkeurig beschreef — belangrijke gegevens voor de geschiedenis der eerste Sephardiem te Amsterdam.

De grondige bestudering van deze geschiedenis leidde hem tot het opstellen van een hypothese, die in haar algemeen-

heid op grote tegenstand stuitte. Hij uitte namelijk in Het Marranen-probleem uit oekonomisch oogpunt (1925) de mening, dat de eerste Marranen zich hier te lande niet om des geloofs wille, maar om economische redenen vestigden. Van dit gezichtspunt uit bezag hij zelfs in een artikel, verschenen in het Maandblad Amstelodamum, en getiteld *Spinoza Amstelodamensis*, de tegen Spinoza uitgevaardigde ban. Een andere door hem ontwikkelde theorie, dat van Mozes Mendelsohn geen invloed op de Nederlandse Joden is uitgegaan, werd niet minder aangevochten. Juist deze en dergelijke hypothesen echter, waarvoor hij de argumenten uit de rijke schat van zijn grote belezenheid aanvoerde, werkte stimulerend op de studie van anderen.

Meesterlijk en algemeen gevolgd is de door hem gegeven karakteristiek van de geschiedenis der Nederlandse Joden. Hij toonde n.l. op overtuigende wijze aan, dat de vrijheid, welke de Joden hier te lande van oudsher genoten, te danken was aan het ontbreken van een algemeen Jodenreglement, zodat iedere soeverein over hen beschikken kon, hetgeen men meestal in welwillende geest deed, omdat de steden er voordeel in zagen Joden als inwoners tot zich te trekken; daarnaast wees hij erop, dat noch de Sephardiem noch de Asjkenaziem zich hier aan de cultuur van hun omgeving onttrokken. Hierdoor kenmerkten zich de Nederlandse Joden door een bijzondere geestesrichting, waarvoor hij het eerst — in een bijdrage tot een ter ere van Prof. Simonsen te Kopenhagen in 1923 verschenen feestbundel — de term species hollandia judaica aanwendde, welke nadien algemeen ingang gevonden heeft.

Zo vormde geschiedenis der Joden in Nederland voor Seeligmann gedurende veertig jaren een onderwerp van toegewijde studie. Met oneindig geduld zamelde hij volgens een plan, dat hij reeds in 1911 in het tijdschrift Kadimah uiteenzette, de bouwstoffen bijeen, die hem in staat moesten stellen een zo getrouw mogelijk beeld te krijgen van dit brok Joodse historie en wel in het bijzonder van de geestelijke structuur

en het culturele leven van de Nederlandse Joden; geen moeite was hem hiervoor te groot, geen gegeven te gering.

Het is hier niet de plaats om een opsomming te geven van velerlei publicaties, in de laatste vier decennien van Seeligmann's hand verschenen, welke zich met zeer uiteenlopende problemen op het brede veld der Joodse studie bezighouden en duidelijk aantonen, hoe hij steeds voor nieuwe ideeën en inzichten openstond. De Bijdragen en Mededelingen van het Genootschap voor de Joodse Wetenschap in Nederland, dat hij in 1919 oprichtte, komen hiervoor eerder in aanmerking. Merkwaardig is het, dat zijn eerste publicatie, *Losse bijdragen tot de geschiedenis der Joden in Amsterdam*, verschenen in het Centraalblad voor Israëlieten in 1900, zich met hetzelfde onderwerp bezig hield als zijn laatste: de uitvoerige recensie — in het Tijdschrift voor Geschiedenis (1940) — van het in dat jaar onder redactie van Brugmans en Frank uitgegeven eerste deel van de *Geschiedenis der Joden in Nederland*, waarin hij de verwezenlijking zag van een lang gekoesterde wens.

Niet onvermeld echter mag hier blijven zijn belangstelling voor en zijn kennis van de Joodse wetenschap en haar beoefenaars in andere landen, omdat dit immers zijn persoonlijkheid in sterke mate typeert. Leggen hiervan enkele bijdragen in het weekblad „De Vrijdagavond”, waarvan hij een gewaardeerd medewerker was, een sprekend getuigenis af, in het bijzonder komt dit tot uiting in een interessante serie artikelen, getiteld *Joodsche wetenschap in moeilijke tijden*, verschenen in het Centraalblad van 1935.

Werd Seeligmann gevreesd om de felle, ongezouten critiek, die hij kon uitoefenen, vooral wanneer hij meende de strijd te moeten aanbinden tegen dilettantisme en schijngeleerdheid, gewaardeerd werd hij, omdat hij gaarne een ieder, die zijn voorlichting zocht, van raad diende en de gewenste inlichtingen uit de overvloed van zijn weten verschaftte. In het bijzonder werd hij door velen uit het buitenland geraadpleegd, voor wie hij zelfs, zo nodig, uitgebreide onderzoekingen verrichtte, waarvan in voorwoord of inleiding tot talrijke werken

op verschillend gebied der Joodse wetenschap met dankbaarheid gewag wordt gemaakt. Van de achting, die hij in het buitenland genoot, getuigt ook zijn erelidmaatschap van de Vereniging Mekize Nirdamin, thans in Erets Israël gevestigd, welke eer hij met de meest vooraanstaande Joodse geleerden deelde. Ook de Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaft des Judentums heeft hij menige belangrijke dienst bewezen.

Zo is het te begrijpen, dat hij een uitgebreide correspondentie voerde met tal van geleerden, wien hij, wanneer zij Amsterdam bezochten, gaarne als gids diende; nauwe vriendschap verbond hem met Prof. A. Freimann te Frankfurt a.M. (thans te New-York) en Prof. A. Marx te New-York, die evenals Seeligmann op het gebied der Joodse bibliographie en historie als meesters erkend worden.

De blijvende betekenis van de markante figuur van Sigmund Seeligmann z.g., die bij de beoefenaars der Joodse wetenschap, waar ter wereld zij ook mogen wonen, niet licht vergeten zal worden, bestaat vooral daarin, dat door zijn toedoen het culturele leven te Amsterdam niet geïsoleerd werd, maar steeds weer frisse sappen kon ontlenen aan de grote centra van Joodse studie, eerst aan Duitsland en later aan Engeland, Amerika en Erets Israël.

Dr. D. M. SLUYS ז"ל

Op 9 Juli 1943 kwam te Sobibor om het leven de man, die — minder dan wie ook — had verwacht te zullen sterven verbannen van zijn geboortegrond, zo ver van het land, waarvan hij zich steeds een trouw onderdaan had getoond, en van de stad, waaraan hij zozeer was gehecht; buiten het Kerkgenootschap en de Joodse Gemeente, welke beide hij bijna 40 jaar met de inzet van zijn gehele persoon had gediend, en in een geheel andere omgeving dan die, waarmede hij zich als Nederlander en als Jood één had gevoeld; de man, die — meer dan wie ook — eens een grafstede had verwacht op de be-

graafplaats Muiderberg, welke bij uitstek zijn zorgen had gehad, Dr. David Mozes Sluys.

„Dr. Sluys”, een naam, die een begrip was geworden, één begrip te zamen met *zijn Kille* in „Amsterdam hammeholoh”, welke naam hij zo gaarne bezigde.

Hij werd geboren te Amsterdam op 29 Mei 1871, bezocht het N.I. Seminarium en behaalde in 1892 de graad van Maggied. Aan de Amsterdamse Universiteit studeerde hij klassieke letteren en promoveerde hij in 1904 op het proefschrift „De Maccabaorum Libris I et II Quaestiones”. In 1905 benoemde de Permanente Commissie hem tot haar adjunct-Secretaris, om de in de dienst van het N.I. Kerkgenootschap en van de Nederl. Israël. Hoofdsynagoge te Amsterdam vergrijsde Secretaris M. L. van Ameringen ter zijde te staan. In 1906 kreeg deze officieuze functie een meer officieel karakter, doordat de Centrale Commissie hem als haar adjunct-Secretaris benoemde. Inmiddels had de Kerkeraad te Amsterdam besloten tot de instelling van een bevolkingsregister en op 1 September van dat jaar kwam Dr. Sluys in functie als Chef van het Bevolkingsregister met opdracht, om dit in te richten en tevens om naast de adjunct-Secretaris W. Pakkedrager, de Secretaris behulpzaam te zijn. In 1912 volgde Dr. Sluys de Heer van Ameringen op als Secretaris bij de Joodse Gemeente (tot 31 December 1942) en bij het Kerkgenootschap (tot zijn dood).

Zijn bekendheid kreeg hij in de eerste plaats in eerstbedoelde functie. Het was ook steeds merkbaar hoezeer zijn grote liefde uitging naar zijn Amsterdamse Kehilla. En dat niet alleen naar de Kehilla van zijn tijd, maar naar de gemeente, zoals deze 300 jaar had bestaan en geleefd. Veel heeft hij gestudeerd in de bronnen, waardoor haar geschiedenis kon worden opengelegd en veel heeft hij daaromtrent gepubliceerd in programma's van bijzondere diensten, in de algemene en in de Joodse pers, in de „Vrijdagavond” en door een belangrijke bijdrage in „Geschiedenis der Joden in Nederland”, alsmede in de Bijdragen van het Genootschap. Het is dan ook

geen wonder dat ook zijn eigen notulen geschiedenisboeken zijn geworden.

Voor de Joodse Gemeente was hij haar zeer kundige hoogste administratieve ambtenaar, hij kende de financiën en de huishouding door en door, hij leidde het apparaat met vaste hand, wist een goede staf van ambtenaren om zich te verzamelen, voor wie hij een geziene chef was. Door dit alles nam hij een eigen leidende plaats in. Kritiek is hem daarbij niet bespaard gebleven. Dit laatste betrof o.a. de wijze, waarop hij zijn stukken stelde in een stijl, die geheel aansloot bij zijn ambtelijke opvattingen, doch die niet voor ieder vlot leesbaar was, alsmede de wijze waarop hij de reglementen hanteerde. Door het verbeteren van de bestaande en het vervaardigen van nieuwe verordeningen echter werd de gemeente beter bestuurbaar. Op de Hoge Feestdagen diende hij met zijn aange-naam stemgeluid de gemeente vaak als voorzanger.

Ook op het Kerkgenootschap, dat toen een minder omvangrijke taak had, drukte hij zijn stempel. Jaarlijks bezocht hij in zijn vacantie een aantal gemeenten, verkende er oude begraafplaatsen, enz. Veel tijd besteedde hij om de goede verstandhouding tussen de overheid en de Joodse instanties te bestendigen en zo nodig het contact te verbeteren. Een hoogtepunt was voor hem het bezoek van de Koninklijke Familie aan de Grote Synagoge te Amsterdam op 1 April 1924. Zijn benoeming tot ridder in de orde van Oranje Nassau in 1933 werd destijds gezien als een demonstratie, dat in Nederland het in Duitsland steeds sterker wordende anti-semitisme geen invloed had.

Hij werkte niet alleen in oude stijl, doch met zijn medewerking ontstonden te Amsterdam drie moderne synagogen in de buitenwijken, waardoor tevens de decentralisatie werd bevestigd.

De verbreiding van de Joodse wetenschap had eveneens zijn belangstelling. Hij was mede-oprichter van het Genootschap in 1919 en was sedertdien, tot zijn dood, bestuurder. Op de lijst van medewerkers van de „Vrijdagavond” staat zijn naam vermeld.

Ik moge herhalen de door Prof. I. M. J. Valeton bij de promotie tot hem gerichte woorden: „In die zaak hebt gij getoond Jood te zijn en te willen zijn, evenals in vele andere dingen en die naam Jood heilig en een sieraad te achten”.

B. W. de Jongh

SIMON PHILIP DE VRIES

Het is met een zekeren schroom, dat ik mij waag aan een levensschets van Rabbijn De Vries. Daar is de beperking van miktsath sjewago befanav, de ingetogenheid, die bij een herdenken als het onze naar Joodsche moraal past. En daar is tusschen den jubilaris en mij, die geëerd ben met zijn naam, een directe verwantschap tot twee malen toe bezegeld, zoodat persoonlijke gevoelens niet slechts van vereering, maar vooral ook van liefde, mij binden.

Evenwel zijn het juist deze persoonlijke gevoelens, die mij den schroom doen overwinnen. Het voorrecht der intieme verhouding legt mij de gretig aanvaarde verplichting op, bij zeldzame gebeurtenissen en op enkele uitverkoren tijdstippen nabij te treden met hartelijke woorden.

Willen wij figuren van beteekenis goed begrijpen, dan dienen wij voor alles terug te gaan naar hun jeugd, naar het milieu en den tijd hunner eerste ontwikkeling. Het is in ons geval niet anders.

In de tweede helft van den negentienden eeuw stichtten in een destijds nietig dorp in de Geldersche Achterhoek, te Neede, twee Joodsche broeders De Vries een gezin.

Het is vooral het ouderpaar De Vries, waaruit onze Simon Philip de Vries, zoon van Manuel, ontsproot, dat daar in de eenzaamheid, verwijderd van elk Joodsch milieu, een waarachtig Joodsch gezin vormt. Daar is de waardige vader, een eerlijke man met een hart van goud, een trouwe Jood; en de in-godsdiensstige zorgzame moeder, streng voor zichzelf en voor hare kinderen. Reeds in de prille jeugd moet het begaafde kind de verlatenheid van het Jodendom, wel veilig

gekoesterd in het ouderlijke huis, maar vreemd in heel de anders gearde omgeving, gevoeld hebben. Van zijn grootvader leert hij het Alef Beeth. Maar spoedig — toch nog vrij laat naar de terecht gangbare opvatting — gaat hij in zomer en winter, in storm en regen, overdag en door den donkeren avond, met zijn broer, den langen stillen weg, die voert naar het toch nog ver gelegen Borculo. De drang naar Jodendom, naar leeren, die hem aangeboren is, wordt aldus sterk aangewakkerd. Karakteristiek-Joodsche gezegden zijn hem, en ook anderen, uit dit in-Joodsche ouderlijk tehuis bijgebleven.

De jonge De Vries is geen kind van het ghetto. Elke ghetto-geest is hem vreemd, blijft ver van hem voor goed. Ook in Borculo treft hij dien niet aan; wel vindt hij daar het ouderwetsche, nog ongerepte, landelijke Joodsche leven. Nog was daar het „lernen” en de niggoen der Gemore inheemsch.

Spoedig wordt hij opgemerkt door den daar levenden „Meester” Schaap, die een goede meester was en door den begaafden Opperrabbijn Tobias Tal הַסַּר . Opgemerkt om zijn aanleg en zijn eenvoud en om zijn vroeg zich openbarende zin voor de ware beteekenis van den Bijbeltekst, zijn liefde voor de analyse van de Hebreuwsche taal, zijn vroom gemoed.

En hij wordt als „veelbelovend” naar het Dünnersche seminarium te Amsterdam gestuurd, waar hij ondanks de korte voorbereiding een zeer goede entree maakt. Het stille, van nature bedeesde dorpskind komt plotseling in het drukke groote ghetto, in de Ier wa-Eem van Amsterdam. De leerling van een dorpschool, in vorming ten achter bij het grootestadskind, ziet zich ineens in een georganiseerde middelbare school met Gymnasiale afdeling geplaatst.

Deze overgang heeft den schuchteren, fijnen scholier moeite gekost. Maar hij vond er trouwe vrienden en goede leiding. Van zijn goede vrienden mag en moet ik met name noemen, dengene, die hem in vele opzichten zeer na was en ook later in mooie en moeilijke tijden dicht naast hem stond, mijn vader הַסַּר Samuel Dasberg.

De vriendschap tusschen deze beiden, waaruit een dubbele

verwantschap groeide, de blijvende relatie, gevolg ook van gelijkvormigheid in carrière en van trouwe, vaak Hebreuwsche correspondentie over vak- en beroepsaangelegenheden, vormt een hoofdstuk op zich zelf.

Hij was en is niet iemand, die veler invloed of velerlei beïnvloeding ondergaat. Hij is er te onafhankelijk en te oorspronkelijk voor. Doch er is één figuur, die heel sterk zijn stempel op hem drukte: er is één leidsman, die zijn Meester bleef, wiens beeld hem steeds als voorbeeld voor oogen bleef staan, Dr. Dünner. Deze groote man is zijn mentor.

Men heeft het wel betreurd, dat deze bijzondere student vóór de laatste etappe het seminarium heeft verlaten; hij immers zou zeker geroepen zijn, een aanzienlijk Rabbinaat te bekleeden. Ik waag het, daartegenover op te merken, dat dit wellicht de vrije ontplooiing van deze gave en sterke persoonlijkheid zou belemmerd hebben.

Hoe dit ook zij, de uiterlijke omstandigheden worden hem tijdens de studie te machtig en spoedig wordt hij beroepen tot het ambt van Rabbijn te Haarlem. Weldra staat hij daar, gehuwd met haar, die vol hartelijke gastvrijheid lange jaren lief en leed met hem deelt, in het volle ambtelijke leven. Veel moois en liefs is over zijn groote gezin, met hem als patriarchale figuur, te verhalen. Maar dit valt buiten ons bestek. Hij is voor zijn gezin een harde werker op vele arbeidsgebieden. En de stormen van het leven zijn waarlijk niet langs hem en zijn vrouw heengegaan.

Hij gaat door het leven, ook het ambtelijke leven, zijn eigen weg. Met al zijn heftig temperament blijft zijn houding steeds nobel. Bij al zijn felle strijdbaarheid is hij steeds de waardige mensch. Hij is op en top pastor. Hij, de man van het nationale element in het complex Jodendom, ziet in den Rabbijn zeker meer dan, ja iets anders dan een „geestelijke”, zooals de kerkelijke gezindten dien kennen. En toch is hij echt ook een geestelijke in den edelen zin van dit vaak gesmade woord. Zijn mooie kop met de fonkelende en toch goedige oogen, maken hem tot een prachtig Rabbijnen-type. Elke rechtge-

aarde Haarlemsche baälbajith noemt hem „de Rebbe”. Dat is een eeretitel, die van een haast Chassidische aanhankelijkheid jegens hem getuigt, een eeretitel en een aanhankelijkheid, die hij verdient. Zijn fijne verschijning op zich zelf heeft reeds beteekenis. Wanneer hij binnenkomt bij zieken, bij gevangenen, bij aweiliem, dan treedt een persoonlijkheid binnen, die sfeer meebrengt en rust, zelfs wijding. Zoo kon hij jarenlang ook voor geesteszieken een zieleherder zijn. Veel stille sociale arbeid voor allerlei categorieën wordt zonder veel opspraak door hem verricht. Een choepah, die hij „geeft”, is voor het bruidspaar een groote gebeurtenis. Zijn woorden zijn hun een blijvende levensles.

Hier moet ik iets zeggen over hem als predikant. Nooit staat hij onvoorbereid voor zijn gemeente: steeds staat de gedachte, het thema, de opbouw, zelfs de woordkeus van te voren vast. Zijn opbouw is zuiver Dünnersch; niet zoo, dat het alleen maar uiterlijk en oogenschijnlijk er een beetje op lijkt — zooals het bij een slaafsche navolging van dat systeem al te vaak kan zijn. Zijn preek heeft de zuivere compositie naar de methodiek van zijn meester. Het zijn vooral de groote lijnen, die hij in 't oog houdt. Het is een breede horizont, die hij overziet, waarin bij voorkeur de emancipatietijd en de Joodsche reactie in en op dezen tijd nader beschouwd wordt. Op de kansel is hij vol echt en ongeunsteld pathos. Wars is hij van elke d'roesj, van het hinein-interpretieren; hij stelt geen vragen, die op niets berusten, om dan antwoorden te geven, die niemand van noode heeft. Ook al ontbreekt, naar het beproefde systeem, de midrasj niet, toch is hij ook op den kansel de man van de P'-schat; maar dan moet men in dit woord niet iets nuchters zien. Wie hem hoort preken, is spoedig ontvuld, wordt mede opgenomen in de religieuze belevenis, die én spreker én toehoorder dan ondergaan.

Hij is een goede leeraar, die met meesterschap over de stof en met klare woorden les geeft. Rustig en geduldig, zelfbedwongen, deelt hij zijn wetenschap mede. Hij is een docent, die zijn gezag laat gelden en bij de zekerheid der eigen ver-

worven resultaten geen tegenspraak laat gelden. Sterk spreekt in zijn leeraarschap zijn groote liefde voor het Hebreeuwsch. Het ligt geheel in den lijn van zijn persoonlijkheid, dat hij aan wel drie Gymnasiale inrichtingen Hebreeuwsch doceerde. De latere theologen, maar ook de velen, wier studierichting anders werd, maar die zijn lessen niet wilden missen, zullen zich zijn Hebreeuwsch, neen, zijn Joodsch onderricht dankbaar herinneren.

Als voorganger zijner Gemeente staat hij nooit als dienaar van wien ook, doch steeds zuiver als dienaar van zijn ideaal, het alzijdige Jodendom.

Zijn Joodsch-wetenschappelijke belangstelling gaat naar vele kanten. Ik noem er eenige. Hij is een uitstekend bijbelvertaler, wiens werk uitgaat boven datgene, wat in Nederlandsch-Joodschen kring op dit punt zoo al is gepresterd. Zijn haftarah-vertaling is voorbeeldig en niet geëvenaard. Het is niet een kruipen langs de woorden; het is ook geen paraphrase.

Maar wel is met enkele voegwoorden en een luttel aanduiding de heele beteekenis van den tekst gemarkeerd, in een onopvallende, maar juiste exegese. De ingeburgerde, lang niet altijd fraaie vertalingen zijn vermeden. De gedragen stijl komt het oorspronkelijke nabij.

In de structuur der Joodsche geschiedenis is hij reeds vroeg doorgedrongen. Ook hier komt het bij hem aan op de breede blik en de groote lijn. In cursussen voor volksuniversiteiten en dergelijke heeft hij van zijn soms nieuwe en altijd verrassende inzichten getuigd.

Ik zie hem zitten, in stille aandacht over den Talmoed, met de sterke en toch slanke vingers aanwijzend, één op het Daf en één bij de Rasjie-commentaar. Hij leert uit het Amsterdammer Proopser Sjas. Hij heeft ook wel de Wilnaer uitgave ter beschikking met de vele ophelderende, tekstverbeterende kanttekeningen en nooten. Maar hij onderneemt het zelf, onafhankelijk van zin als hij is, kritisch en klaar overwegend; hij beproeft eigen scherpzinnigheid, die bij hem niet overijld werkt, maar heel vaak tref-zeker is, vooral ook door zijn

heldere definities. Zo leert hij, vooral opnieuw in latere jaren, gestadig massechta voor en na. De Kether Thora, die Opper-rabbin Onderwijzer hem aanbood, past hem en siert hem.

Een eigen weg gaat hij ook in zijn leerboek der Hebreeuw-sche taal met bijbehorend Tabellenboek. Men moet dit boek zien als de neerslag van mondelinge lessen. Het houdt rekening met vele onderling verschillende groepen van studeerenden; het is constateerend en verklarend. Het klimt geleidelijk op. Het wil het wezen der taal doen begrijpen, zooals deze schrij-ver er steeds op bedacht is tot het wezen der dingen door te dringen.

Hij is een vruchtbaar publicist. Vele jaren lang en met korte onderbrekingen ook tot den laatsten tijd verschenen zijn homiletische en exegetische artikelen in de Joodsche week-bladen. Na al het voorafgaande is het wel overbodig op zijn pikante, typische stijl te wijzen. Zijn stijl is iets eigens, iets apart. Hij hoort bij hem. Stijl en inhoud maken zijn artikelen dubbel lezenswaardig. Zijn opstellen laten ons den homileti-cus, den exegeet, den filosofisch gerichten ethicus, den historicus zien. Telkens is zijn publicatie belangwekkend; telkens geeft hij ons inzicht in een van de facetten van zijn diep-doorvoeld en eerlijk-geloovig Jodendom. Want om inzicht is het hem te doen. Nu eens is hij vermanend, dan weer be-moedigend, steeds leerzaam, niet zelden baanbrekend.

In het bijzonder mogen zijn Riten en Symbolen in twee kloeke banden genoemd worden. Hij teekent het Jodendom in een sobere, rake en fijne teekening: hoe het Joodsche leven in huis, in sjoel, in de Gemeente is. Geestdriftig draagt hij het naar buiten. Geestig en vaderlijk is zijn milieuschildering. Niet in valsche vleiage verdedigt hij zijn Jodendom. Eerlijk legt hij — zoo noodig — de vinger op een wonde plek, ontstaan in het lange Galoeth.

Hij is geen dweeper, geen doordrijver; geen standwerker in Joodsche deugdzaamheid. Juist daardoor is hij de goede representant van onze Joodsche levens- en wereldbeschou-wing tegenover de niet-Joodsche omgeving; is zijn optreden

in persoon en in geschrifte een kiddoesj-hasjeim; staat hij in het maatschappelijke leven van zijn stad als een alom ge-eerde en geziene burger.

Een heel bijzonder hoofdstuk in zijn levensgeschiedenis vormt zijn Zionistisch-Mizrachistische werkzaamheid, als schrijver van het klassieke, niet verouderde Maäneh Lezion en vele latere artikelen, als leermeester met het sterk-klinkende woord en als voorman in organisatie en bestuur. Heel deze werkzaamheid past bij den man, met den breeden blik, wiens profetische getinte Joodsche liefde veel verder reikt dan de enge grenzen van een nog zoo waardige en belangrijke plaat-selijke taak en ambtelijken werkkring.

Het is alsof de jeugdbelevens van het eenzaam Jood-zijn, van het langs lange landwegen zwervend zoeken naar Jood-sche aaneensluiting, zoodra naar eigen milieu en het leeren van Thora, aldoor weer nawerkt in deze figuur.

Nog in jonge ambtelijke jaren moet hij voor zijn toentertijd geschokte, doch sindsdien voortdurend goede gezondheid naar het buitenland. Daar opent zich voor hem de grootse Joodsche wereld, leert hij vertegenwoordigers van vele richtingen in het Joodsche leven kennen. Later maakt hij zijn reis door Polen. Vele malen is hij Nederlandsch Mizrachie-gedelegeerde op belangrijke congressen. Ook daar is hij een erkende per-soonlijkheid. Als „zakeen” betreedt hij den heiligen bodem van zijn geliefd Erets Jisraeel. Van dat alles gaf hij pittige en gevoelige reisbeschrijvingen.

Heel vroeg reeds wordt hij door de Zionistische renaissance-gedachte gegrepen. Als een moedig mensch, soms heel alleen, — en wat dat beteekende, kunnen wij nauwelijks meer be-seffen — strijdt hij en ook; lijdt hij voor deze zijn rotsvaste overtuiging. De figuur op den achtergrond is ook dan Dr. Dünner. Voor ons, voor een heelen wijden kring is hij de ont-dekker van het oud-nieuweland, van ons volk, een eeuwig, een heilig volk, één volk. Hij toont ons land en volk, in hun verbondenheid aan God en Thora; hij toont ons de eeuwige onvoorwaardelijke wisselwerking tusschen de drie grootheden

van het Joodsche geheel: land, volk, Thora. Zoo is hij de opvoeder en leermeester van een heele generatie van jongeren.

Bij de jeugd is hij de man van onbetwistbaar gezag, ook om zijn jeugdig begrip voor de moeilijke conflictstoffen en wrijvings-objecten, die onze Joodsche jeugd vandaag heeft.

Zo staat hij voor zijn Gemeente, zijn groote groep van aanhangers en volgelingen, voor ons, zijn medestanders, voor den kring van zijn familie, als een man van aanzien, dien wij hoogachten en liefhebben, wien wij in gedachte met een zegenenden handdruk méér toewenschen voor de toekomst dan met woorden is te zeggen!

S. Dasberg

(Deze levensschets is ontleend aan de bundel levensschetsen Rabbijn S. Ph. de Vries aangeboden ter gelegenheid van zijn afscheid als Rabbijn te Haarlem, December 1940.)
(overleden in Bergen - Belsen 1943)

Dr. JACOB ZWARTS

In November 1950 werd aan L. Fuks — waarnemend conservator der Bibliotheca Rosenthaliana — en ondergetekende vanwege het Genootschap voor de Joodsche Wetenschap in Nederland een opdracht verleend tot het samenstellen van een bibliografie van de Geschiedenis der Joden hier te lande. Eenmaal bezig met het voorbereidend werk bleek ons hoe noodzakelijk enerzijds — hoe moeilijk en gecompliceerd anderszijds — deze taak wel was.

Mede teneinde dit te demonstreren bewerkte ondergetekende — naar de gegevens van wijlen Zwarts zelf — een bibliografie van de geschriften, die deze veelschrijver merendeels op het onderhavige gebied heeft gepubliceerd. Een eenvoudig dilettant was Jac. Zwarts; dilettant in de oorspronkelijke zin van liefhebber. Een ijverig sprokkelaar in dienst van de Muze;

miskend en verguisd door menig hoovaardige, die hetzelfde veelal niet verder bracht dan tot onvruchtbare critiek.

Zwarts heeft door vele gelukkige vondsten de geschiedschrijving der Joden in Nederland belangrijke diensten bewezen. Ook al werd de uitwerking van de gegevens menigmaal belemmerd door gebrek aan geroutineerd vakmanschap, blijven wij hem dankbaar voor de taaie onverzettelijheid en milde opofferingsgezindheid — menige brief uit zijn archief legt daarvan getuigenis af — waarmede hij zijn dikwerf zware levenstaak heeft volbracht.

De omstandigheid, dat onze bibliotheken door aankoop in het bezit kwamen van Zwarts' geestelijke nalatenschap, dwong als het ware tot het publiceren van deze bibliografie. Doordat de gegevens daarvoor door hemzelf waren verzameld en nagenoeg alle publicaties zich onder zijn papieren bevonden, kan deze arbeid gevoeglijk worden beschouwd als de zwanenzang van de overleden auteur, wiens eigen wens tot het uiterste door ons werden eerbiedigd in een bewerking, die slechts moge demonstrenen hoezeer wij ons tegenover deze dode verplicht gevoelden; wij, die hem nimmer gedurende zijn leven hebben mogen ontmoeten.

Jacob Zwarts is geboren te Utrecht op 16 October 1899 als zoon van Hartog Carel Zwarts en Helena de Leeuw. Na op grond van vele publicaties toegelaten te zijn tot de academische studie, studeerde hij kunstgeschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Utrecht. In 1935 promoveerde hij te Amsterdam op een proefschrift „De Zevenarmige Kandelaar in de Romeinse Diaspora”. In 1942 werd hij te werk gesteld in het werkkamp Vledder (Drente), vanwaar hij op de beruchte Vrijdagavond Sjemienie Atseret, 2 October 1942, is weggehaald. Enige dagen later werd hij uit Westerbork doorgestuurd. Noch de plaats, noch de datum van zijn sterven is tot de dag van vandaag bekend geworden.

Wij, die hem vandaag ten goede gedenken, nemen van deze gedeporteerde mede-Jood afscheid, in het besef, dat ook hij zich in zijn vruchtbaar scribentenleven gedurig gedreven wist

door een aanhankelijke liefde jegens ons oude volk. Een liefde, die hem bleef activeren tot de dag, waarop de Duitse moordenaar zijn klauwen naar hem uitstak.

Dat een belangrijk deel van Zwarts' arbeid ten goede kwam aan de historie der Nederlandse Sefardiem was voor de Redactie van „Habinjan” aanleiding haar kolommen open te stellen voor deze pennevrucht. Wij betuigen daarvoor onze erkentelijkheid.

Jaap Meijer

**LEVENSBERICHTEN
VAN LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP
OVERLEDEN IN DE JAREN 1950-1955**

SAM GOUDSMIT

Sam Goudsmit is van een provinciaalse Jood tot een Amsterdamse persoonlijkheid geworden. Hij was in de hoofdstad een even bekende figuur in Kunstenaarskringen als in die van zeer linkse intellectuelen en intellectualiserende proletariërs. Hij haatte de hoed, droeg altijd een pet maar tevens lichte, goed zittende jasjes en costuums. Want vrolijkheid en goede smaak op 't gebied der kleuren vond hij nodig en straalden van hem uit. Tot aan het einde bleef hij een kleine jonge stier. Maar geen sombere als eens Frankrijks premier Daladier, maar een blijde, een opgewekte. Zodat de naar z'n type jonge stier de luimen van een straatmus bezat. Sam was in zijn soort een epicurist, hoewel hij het epicurisme als levenshouding of als wijsbegeerte zou verfoeid hebben. Hij was een proletarische epicurist, wilde als eenvoudig proletarisch gezind man en kunstenaar goed en lekker leven; als goedmoedig sensualist goede sigaren, aantrekkelijke vrouwen noch smakelijk eten versmadend. Maar vreemd is de opbouw van den individuelen mens. Bij dit gezond sensualistisch en sanguinisch temperament werd hij gekenmerkt door een bewust zieleleven dat het hem minder gemakkelijk maakte. In het geestesleven, zo goed als in zijn omgang met mensen had hij zijn donkere dagen. Sam was een hartelijke vriend, maar somber — wantrouwend van aard.

Wat minder wijs van hem was, en hierin leek hij op Emanuel

Querido, een uitgever, die hij nogal eens verwijten maakte, hij eiste van zijn bekenden een consequentie van aard en van gedrag die niet des mensen is en die hij zelf wél in zijn gedrag, maar niet in zijn aard vertoonde. Bij iedere afwijking van een vaste gedragslijn werd hij achterdochtig en vatte vlam. Hij aanvaarde de gecompliceerdheid en de grilligheid die de individuele ziel in meerdere of mindere mate kenmerkt, de psychische non-correlaties, Marcel Proust zo dierbaar, in 't geheel niet. Daarbij verveelde hem de kapitalistische maatschappij met haar arroganties. Hij leed niet aan zelfcritiek en deed niet aan introspectie. Zo vond hij zich zelf een vrolijk optimistisch mens wat hij maar ten dele was. En zo oordeelde hij zijn wat zware dikke stijl, luchtig en licht.

Toch zie ik hem, hoewel vrolijk, als een mus ook „grübelend”, gelijk wij ons een uil voorstellen. Oppervlakkig is Sam allerminst geweest. In de lange gesprekken die ik wel eens met hem heb gevoerd openbaarde hij zich als een diep nadenkende man.

Men kan hem in die zin een moreel mens noemen dat hij zich zelf innerlijk bestuurde. Hij wilde niet bij de pakken neerzitten. Zijn communistische of communiserende opvatting gebied hem geloof in de toekomst der maatschappij te hebben en individueele smarten te vereffenen in collectieve toekomst hoop.

Zwaar heeft hij geleden onder de dood van zijn door de Duitsers geroofde en weggevoerde zoon. Hij wilde er niet aan toegeven, verbood zich zelf de houding van „de zoon van het oude volk” aan te nemen.

De Joden kon hij graag eens plagen en aan baard of payes trekken. Maar voor hen gevoelde hij een geamuseerde jeugd-liefde. Ondanks zich zelf en ook vaak vrijwillig kwam hij altijd terug „à ses vieilles amours”. In 't geheel geen Zionist was hij toch blij als het daar in Israëel goed ging en maakte er zich bezorgd over dat het daar eens slecht zou gaan, wat volgens zijn politiek-economische leerstellingen niet kon uitblijven. Sam Goudsmit weigerde absoluut het Joodse volk

en diens toekomst een grote aparte plaats in te ruimen en het in het middelpunt van zijn belangstelling te plaatsen, het als eerste voorwerp zijner toewijding te beschouwen. Maar lukken deed dit niet. Ik hoor er toch ook zo'n beetje bij, zei hij dan glimlachend. En hij bleef slenteren in de buurt des Jodendoms. Hij voelde zich nergens zo op zijn gemak als bij de zeer linkse jonge Oost-Joden van de Arbeiter-Cultur Verein Anski. Hij hield van hun Yiddisch en was een unicum als Hollandse Yiddischist. Hij oordeelde dat hij alleen maar over Joden schreef omdat hij die, door het milieu waar hij uit stamde, nu eenmaal het beste kende. Maar dit was niet geheel waar. Zij hadden zijn liefde, en soms ('t was eigen aan zijn tijd) een spottende liefde. Hij nam hen veel ernstiger dan hij dit erkende. De onderwerpen van zijn boeken en studies beslaan een groot stuk Jodendom. De jonge naturalist uit Kampen, die het provinciale Jodendom van zijn jeugd — de mediene van slaggers, marskramers en uitdragers heeft beschreven — verdiepte zijn kennis der Joodse geschiedenis, bestudeerde de plaats der Joden in de middeleeuwen en als oudere man schreef hij moeizaam en machtig zijn Joodse romans uit het tussenland van Frankrijk en Duitsland. Hij dacht na over zijn Nederlands-Joodse mede-auteurs en heeft over hen een studie, — een uitgegroeide lezing — nagelaten. Proletarische gezindheid en Jodenheid — het Jodendom vertederde hem nog een beetje, maar hing hij niet aan — vullen zijn oeuvre. Sam Goudsmit, een 't liefst lui en lekker-levend man, nam het met de letterkunde heel ernstig. Slechts haar offerde hij zijn vrije uren, zijn avonden, zijn geliefd' laat 't me wél gaan in dit leven”.

Ieder moralisme bleef hem vreemd en hij vond een heleboel handelingen niet zo erg als de medeburgers der ordelijke maatschappij. Maar in de twee werelden die hij wél als de zijne erkende was hij rein: die van 't proletariaat en van de kunst.

Siegfried. E. van Praag

JULIUS LEYDESDORFF

Julius Leydesdorff werd op 10 April 1874 te Franeker geboren, als zoon van Abraham Leydesdorff en Roosje Haaksma.

Hij studeerde geneeskunde aan de Universiteit te Groningen, waar hij op 23 November 1899 het arts-diploma verwierf.

Van 1900 tot 1938 oefende hij de huisartsen-praktijk uit te Meppel en genoot zowel in de stad zijner vestiging als daarbuiten een zeer groot aanzien als mens en als geneeskundige. Twintig jaren na zijn arts-examen dreef zijn wetenschappelijke interesse en zijn liefde voor het volk zijner afstamming hem de stap te ondernemen te promoveren en wel met het predicaat „cum laude” op een proefschrift, getiteld, „Bijdrage tot de speciale Psychologie van het Joodsche Volk”, 5 Juli 1919 te Groningen; zijn promotor was de befaamde Psychiater Wiersma. Uit de bijgevoegde „Stellingen” bleek duidelijk des Promovendus’ standpunt t.a.v. de Zionistische oplossing van het Joodse Vraagstuk. Stelling I luidde: „Alleen verwerkelijking van het Bazeler Program van de Zionistenbond zal de zieke Joodsche psyche kunnen genezen”. Hij was dan ook vanaf de aanvang der Zionistische organisatie in Nederland een even overtuigde als enthousiaste aanhanger der Zionistische idee; oprichter der Zwolse afdeling en propagandist-initiator van verschillende andere afdelingen. Maar niet minder gaf hij zich voor de medisch-organisatorische belangen; hij was een geziene figuur op de jaarlijkse vergaderingen van de Mij. v. Geneeskunde, waar hij de populaire gangmaker was voor het Fonds voor weduwen en wezen. Ook gaf hij de impuls tot oprichting van de huisartsenorganisatie.

In de eerste lijst van leden van ons Genootschap treft men zijn naam aan. Gaarne, zo verklaarde hij schrijver na de heroprichting van het Genootschap, zou hij opnieuw het lidmaatschap hebben aanvaard, ware het niet, dat het verlies van zijn gezichtsvermogen hem elke activiteit onmogelijk had gemaakt. Teruggetrokken uit het Joodse en het maatschappelijke leven, was zijn belangstelling voor beide ge-

bieden niet minder dan voorheen; hij liet zich door voorlezen volledig op de hoogte houden van de literatuur zijner wetenschap en van de problemen zijner interesse-sfeer. Hoezeer hij daarin meeleeftde getuigt een aan mij gericht schrijven, van 18 November 1948, waarin hij mij zijn dank betuigde voor de toezending van mijn artikel in een medisch tijdschrift ter nagedachtenis aan ons beider dierbare vriend en collega, wijlen Dr. H. Pinkhof; „de onvergetelijke Pinkhof”, zoals hij zich uitdrukte.

Dr. Leydesdorff overleed te Apeldoorn op 4 Maart 1952. Voor schrijver, als voor allen, die het voorrecht hebben gehad hem te hebben gekend zal ook hij „onvergetelijk” blijven.

I. van Esso Bzn.

ISRAËL LIFSCHITZ

Israël Lifschitz werd op 18 Januari 1888 te Schklow (Litauen) geboren. Op zeer jeugdige leeftijd emigreerden zijn ouders naar Leipzig, waar hij zijn studie in de chemie voltooide en „summa cum laude” promoveerde op een proefschrift, getiteld „Über die polychromen Salze aus Violursäuren; über die optischen Eigenschaften der Diazoverbindungen”. Na assistent bij zijn promotor geweest te zijn vertrok hij naar Zürich, werd daar privé-assistent bij Prof. Werner en werd in 1914 benoemd tot privaat-docent in de Chemie. In Bern vond hij zijn levensgezellin, Marie May, dochter van de hoogleraar in de scheikunde Professor May. In December 1920 verhuisde hij naar Groningen.

Hij werd daar eerst conservator bij Prof. F. M. Jaeger en in 1921 privaat-docent, welke positie hij aanvaardde met een openbare les over „Photochemie und Elektrochemie”.

Dr. Lifschitz schreef enige werken, w.o. „Die Änderungen der Lichtresorption bei der Salzbildung organischer Säuren” (1914, Ahrens-sche Sammlung chem. und tech.chem. Vorträge), „Kurzer Abriss der Spektroskopie und Kolorimetrie”